

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.9

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СПРИЯТЛИВЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

**Є.В. ШУЛЬГА, кандидат юридичних наук,
Національний університет
біоресурсів і природокористування України**

У науковій статті проводиться аналіз окремих міжнародно-правових актів, що покликані здійснювати охорону прав людини на сприятливе навколишнє середовище. Аналізується наявний стан реалізації міжнародно-правової охорони, здійснюється спроба визначення їх ефективності та причин даного явища.

Міжнародно-правова охорона, охорона прав людини, навколишнє середовище.

Навколишнє природне середовище є основою для життєзабезпечення та життєдіяльності людини як біологічного виду. Першочерговість забезпечення екологічних інтересів людини об'єктивно домінує над усіма іншими, зважаючи на ознаку першопохідності їх характеру. Проте останні 50 років людство змушене спостерігати планомірне, проте закономірне погіршення стану середовища власного існування внаслідок вичерпання природних ресурсів, посилення забруднення середовища та недоліків у забезпеченні екологічної безпеки. Не останнім фактором цього слугує підвищення рівня антропологічного навантаження на природні ресурси внаслідок розвитку науково-технічного прогресу. Закономірним вбачається і загальносвітове погіршення стану навколишнього природного середовища, що актуалізувало нову проблему, а саме :забезпечення його захисту, передусім правовим шляхом, а отже, й захисту наскперед основних, екологічних прав людини та віднайдення механізмів його реалізації. Оскільки навколишнє середовище як екологічна категорія не ділиться жодними адміністративними кордонами, проблеми його охорони від суто споживацького виснажливого використання мають транскордонний, глобальний, загальносвітовий характер.

Ефективне вирішення цих та інших проблем можливе лише шляхом забезпечення співпраці «в унісон», спільними зусиллями держав та міжнародної загальносвітової спільноти. Наслідком міжнародної співпраці має стати формування такого загальносвітового міжнародного правопорядку у сфері екологічних прав людини, який допоможе кожному безперешкодно користуватися власним правом на безпечне для життя та здоров'я сприятливе навколишнє середовище. Необхідність міжнародно-правового забезпечення прав людини, зокрема екологічних, обумовило створення ряду міжнародних організацій, серед яких слід виділити ООН, ЮНЕСКО, Раду Європи,

Європейський суд з прав людини та ін., а також прийняття широкого масиву міжнародно-правових актів (декларацій, директив, договорів, конвенцій, угод, хартій та ін.) екологічного спрямування.

Метою статті є аналіз сучасного рівня міжнародно-правової охорони та визначення їх ефективності.

Окремими питаннями міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища займалися такі вітчизняні вчені, як М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, В. Н. Денисов, В. І. Євітов, Л. Г. Заблецька, С. В. Ісакович, М. О. Медведєва, П. О. Недбайло та ін.

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та ліквідації негативного впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних із історико-культурною спадщиною [1].

Забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Крім того, кожна людина має право на безпечне для життя й здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Такі основоположні постулати містять в собі ст. ст. 16 та 50 Конституції України [2]. Проголошення в Основному Законі зазначених норм свідчить про визнання Україною міжнародних стандартів щодо забезпечення прав і свобод людини, закріплених Загальною декларацією прав людини, а також Міжнародними пактами.

Ратифікація Україною 17 червня 1997 р. Конвенції про захист прав людини та основних свобод стала відправною точкою для початку входження нашої держави у європейський політико-правовий простір. Окрім того, не слід забувати про те, що Україна є однією з держав- правонаступниць СРСР у частині приєднання до міжнародних екологічних конвенцій. Все це змушує нашу державу нести на собі тягар відповідальності за проведення власної екологічної політики та впровадження загальносвітових тенденцій екологічного розвитку. До того ж, Україна підтвердила понад 40 міжнародних природоохоронних конвенцій глобального та регіонального значення, серед яких: Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовища існування водоплавних птахів (1971 р.); Конвенція про охорону всесвітньої культурної й природної спадщини (1972 р.); Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ їх існування в Європі (1979 р.); Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (1979 р.); Віденська конвенція про охорону озонового шару (1985 р.); Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (1992 р.); Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (1992 р.); Конвенція про охорону біологічного різноманіття (1992 р.); Конвенція про ядерну безпеку (1994 р.); Оргуська Конвенція (1999 р.). Зважаючи на це, більшість міжнародних угод є легітимними і обов'язковими на території Української держави.

Дані міжнародно-правові акти визначають насамперед поняття та правовий статус суб'єктів та об'єкти міжнародно-правової охорони довкілля. Так, до суб'єктів міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища належать держави, міжнародні міжурядові та неурядові організації. До останніх слід віднести такі спеціальні установи Організації Об'єднаних Націй, як: Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО, рік заснування – 1945); Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ, 1948 р.); Міжнародна організація стандартизації (МОС, 1947 р.); Міжнародна морська організація (ММО, 1948 р.); Всесвітня метеорологічна організація (ВМО, 1950 р.); Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ, 1957 р.); Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП, 1972 р.); Програма розвитку ООН (ПРООН, 1965 р.); Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО, 1966 р.) тощо. Окрім того, до міжнародних неурядових природоохоронних організацій міжнародні акти відносять Міжнародний союз охорони природи (МСОП, 1948 р.); Всесвітній фонд дикої природи (ВФДП, 1961 р.); Грінпіс (1971 р.); Всесвітній альянс екологічного права; Центр міжнародного права навколишнього середовища [3, с. 399]. Дані міжурядові та неурядові міжнародні організації беруть активну участь у розробці міжнародних договорів у сфері міжнародного екологічного права, щодо яких сьогодні спостерігається тенденція зростання. Водночас поряд із зростанням ролі міжнародних договорів зростає і значення міжнародного екологічного звичаю. Механізм взаємодії договору і звичаю зумовлений тим, що більшість норм діють одночасно і як договірні, і як звичаєві [4, с. 12].

Основними об'єктами міжнародно-правової охорони довкілля вважаються Світовий океан, внутрішні води, флора і фауна, атмосферне повітря, космічний простір, об'єкти загальнолюдського надбання (Антарктида, Місяць тощо) [5, с. 399].

Проте очевидно, що створення широкого кола міжнародних міжурядових та неурядових організацій, а також підписання значного масиву конвенцій, угод та інших актів лише декларує екологічні права громадян. Але дещо поза увагою залишається механізм їх реалізації, підкріплення примусом задля забезпечення їх ефективності. Саме ефективність є визначальним фактором дієвості того чи іншого міжнародно-правового акта, на якому слід зосередити основну увагу. Під поняттям «ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення конвенції» Л. В. Пастухова визначає ступінь їх реального впливу на виконання державами-учасницями своїх зобов'язань щодо гарантування кожній людині, яка знаходиться під їхньою юрисдикцією, прав і свобод, визначених Конвенцією та протоколами до неї [6, с. 148].

Справедливою, на нашу думку, вбачається пропозиція визначення ефективності міжнародно-правових актів за ступенем зміни поведінки його адресатів, вирішенням екологічної проблеми та економічною ефективністю, в результаті чого досягається мета міжнародно-правового регулювання [7, с. 372].

Проте, як вважають деякі вчені, наразі простежується так званий процес «правопорушності» міжнародних конвенцій [6, с. 150], зокрема в екологічній сфері, що за переконанням Л. В. Пастухової є свідченням рівня ефективності превентивної функції рішень міжнародних організацій (зокрема Європейського суду з прав людини), спрямованих на усунення перешкод на шляху реалізації громадянами держав-відповідачів своїх конвенційних прав.

Звичайно, не можна говорити про повну неефективність міжнародно-правових конвенцій, адже одним із основних механізмів забезпечення їх виконання є таке поняття, як «інститут міжнародно-правової відповідальності держав», який вже давно увійшов у науковий обіг, особливо зарубіжних вчених.

Окремою причиною неефективності міжнародно-правових норм на національному рівні є також наявність суперечностей між нормами національного права та міжнародних норм. Дедалі частіше міжнародні правові акти не виконуються внаслідок суперечностей з нормами національного права. Так, причини даного явища А.Л. Федорова вбачає в наступному: по-перше, в наявності протиріч, що виникають внаслідок слабкої експертизи або відсутності експертизи законодавства на відповідність міжнародним нормам; по-друге, так звані протиріччя розвитку; по-третє, протиріччя, що можуть виникати у результаті національної правозастосовної практики [8, с. 156–157]. Проте слід наголосити на загальновідомому факті, відповідно до якого норми міжнародного права застосовуються за наявності суперечностей між ними і законодавчими актами України, окрім Основного Закону, норми якого мають найвищу юридичну силу.

Це породжує такі явища, як неефективність міжнародно-правових засобів реалізації міжнародних актів. З огляду на виділення окремими вченими показників ефективності на прикладі Конвенції з прав людини [6, с. 149] можна узагальнити наступні показники ефективності міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції, серед яких: вчинення (або не вчинення) окремими державами-учасницями на основі відповідних юридичних актів міжнародних організацій певних дій, заходів, спрямованих на виконання ними власних зобов'язань за Конвенціями; рівень реальної можливості використання громадянами цих держав прав і свобод, визначених конвенцією [6, с. 149].

Окремою причиною неефективності міжнародно-правових норм на національному рівні є також наявність суперечностей між нормами національного права та міжнародних норм.

У результаті здійсненого дослідження слід зробити наступні висновки:

1. Забезпечення екологічних прав людини є першочерговим завданням таких міжнародних організацій, як ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи, Європейський суд з прав людини тощо, а прийняття широкого масиву міжнародно-правових норм щодо захисту екологічних прав людини є безумовним свідченням про прагнення міжнародної спільноти покращити загальносвітову екологічну ситуацію, проте попри наголошення окремих зарубіжних науковців на такому понятті, як «інститут міжнародно-правової відповідальності держави» наразі спостерігається їх неефективність, що стала наслідком очевидної відсутності дієвого механізму застосування міжнародно-правових санкцій.

2. Основною з причин неефективності ратифікованих Верховною Радою України міжнародних конвенцій стала наявність суперечностей між нормами національного права та міжнародних норм. Дана ситуація виникає внаслідок здійснення поверхової, слабкої юридичної експертизи українського законодавства на відповідність міжнародним нормам перед імплементацією їх в українське правове поле.

3. Попри існування таких основоположних міжнародно-правових документів з охорони навколишнього середовища, як Стокгольмська декларація з навколишнього середовища 1972 р., Всесвітня хартія природи 1982 р., Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку 1992 р., – слід констатувати, що вони не мають обов'язкової юридичної сили, не мають засобів їх забезпечення, примусу, а отже, зафіксовані в них принципи природокористування за фактом містять здебільшого рекомендаційний характер для світової спільноти.

Список літератури:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України // ВВР України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Конституція України : від 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Екологічне право : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 432.
4. Шевкунова Є. О. Джерела міжнародного екологічного права: становлення та розвиток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. «Міжнародне право» / Є. О. Шевкунова. – К., 2014. – 18 с.
5. Екологічне право : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 432 с.
6. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Пастухова Лариса Вікторівна. – Львів, 2003. – 165 с.
7. Медведєва М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища. / М. О. Медведєва. – К. : Фенікс, 2012. – 484 с.
8. Федорова А. Л. Міжнародно-правові зобов'язання України з Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Федорова Алла Леонідівна. – К., 2003. – 187 с.

В научной статье проводится анализ отдельных международно-правовых актов, которые призваны осуществлять охрану прав человека на благоприятную окружающую среду. Анализируется существующее состояние реализации международно-правовой охраны, осуществляется попытка определения их эффективности и причин данного явления.

Международно-правовая охрана, охрана прав человека, окружающая среда.

In the scientific article the analysis of a separate international legal acts, which are supposed to protect human rights to a healthy environment. Analyzed current state of implementation of international legal protection, is attempting to determine their effectiveness and causes of this phenomenon.

International legal protection, protection of human rights, the environment.